

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Класичного приватного університету
д. е. н., проф. Трохимець О. І.

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Шапошникова Костянтина Сергійовича
на дисертацію Радева Дмитра Валерійовича
на тему «Інституціональний розвиток цифрової економіки»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

1. Актуальність обраної теми дослідження

У сучасному світі цифровізацію економіки розглядають як модель та драйвер глобального інноваційного розвитку. Це стосується й країн з емерджентною економікою, які реформують свої економічні системи з метою підвищення ефективності та скорочення розриву з розвинутими країнами. Стрімкий розвиток інноваційних технологій значно трансформує виробництво, освіту, фінанси, охорону здоров'я, державні послуги, комунікації тощо. Одночасно світова цифрова економіка створює принципово нове глобальне інституціональне середовище. В усіх сферах суспільного функціонування інститути продукують стимули, обмеження та мотивацію поведінки акторів у межах сформованої системи цінностей. Розвиток цифрової економіки стикається з проблемами інтеграції нових суспільних процесів, стимульованих цифровими технологіями, продуктами, бізнес-моделями, в інституціональні рамки, що відповідають обмеженням індустріальної економіки.

Основним завданням реформування української економіки стає створення інституціональних передумов для ефективної цифрової трансформації. Управління процесом цифрової трансформації національної економіки забезпечується функціонуванням комплексу економічних, соціальних та правових інститутів і має за мету революційні зміни моделей публічного управління, бізнес-моделей суб'єктів господарювання, а також системи особистісних, корпоративних та загальнонаціональних цінностей на основі ефективного використання цифрових технологій.

Феномен цифрової економіки, з огляду на специфіку її формування та розвитку в Україні, вимагає детального вивчення за допомогою методологічних інструментів, що базуються на методах інституціонального

аналізу. Обґрунтований і цілеспрямований розвиток інститутів надасть змогу створити інституціональне середовище цифрової економіки, що сприятиме інклюзивному зростанню, сталому розвитку та стійкості України в цифрову епоху.

З огляду на це, можна стверджувати, що дисертація Радева Дмитра Валерійовича сприяє новому вирішенню наукового завдання – обґрунтування й поглиблення теоретичних, науково-методичних засад та практичних рекомендацій з інституціонального розвитку цифрової економіки в сучасних умовах. Дисертація Радева Д. В. є актуальною, своєчасною й корисною як для вітчизняної економічної науки, так і для управлінців різних рівнів, та робить вагомий внесок у вітчизняну економічну науку.

Актуальність теми дисертаційної роботи підтверджується також тим, що вона виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Класичного приватного університету: «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (державний реєстраційний номер: 0122U001739); «Стратегія економічного розвитку в контексті залучення смарт технологій прийняття рішень» (державний реєстраційний номер: 0121U111281).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення зі змістом дисертації Радева Дмитра Валерійовича дає підстави стверджувати, що визначені та сформульовані мета й наукові завдання, об'єкт та предмет дослідження цілком відповідають обраній автором темі. Наукові положення, висновки й рекомендації, що винесено на захист, мають достатній ступінь обґрунтованості та достовірності. Отримані в процесі виконання дослідницьких завдань результати, сформульовані наукові положення й висновки роботи є науково обґрунтованими, теоретично доведеними, практично реалізованими, мають відповідний рівень наукової новизни, а також володіють потенціалом для подальшого теоретичного й практичного розвитку.

Дисертаційна робота має логічну структуру (три розділи, що включають дев'ять підрозділів), у межах якої послідовно розкрито теоретичні, науково-методичні й практичні результати, що в сукупності сприяють розв'язанню важливого наукового завдання інституціонального розвитку цифрової економіки в сучасних умовах.

Достовірність отриманих у дисертаційній роботі результатів та їхня повнота підтверджені результатами опрацювання репрезентативної кількості наукових праць провідних вітчизняних і зарубіжних науковців. На користь

цього свідчить також система використаних наукових методів, прийомів та інструментів дослідження.

Результати аналізу змісту дисертаційної роботи надають змогу зробити висновок, що викладені в дисертаційній роботі Радева Д. В. наукові положення, висновки й рекомендації є повними, достовірними, системно інтерпретованими та з достатнім рівнем обґрунтованості.

3. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Узагальнений науковий результат полягає в тому, що отримані в процесі дослідження теоретичні, науково-методичні й практичні результати в сукупності сприяють розв'язанню важливого наукового завдання інституціонального розвитку цифрової економіки як драйвера економічного зростання України та досягнення вигід, здобутків і переваг у різноманітних сферах життя людини. Сформульований і вирішений у роботі перелік наукових завдань надав автору можливість досягнути нових наукових результатів. Основні результати, що містять наукову новизну дисертації, полягають у такому.

Дисертантом розкрито науково-методичний базис структурування цифрової економіки (підрозділ 1.1), що забезпечує розуміння цифрової економіки як динамічного й інноваційного ландшафту цифрового простору, надає змогу окреслити контури структури цифрової економіки (с. 42–49) і виокремити вектори розвитку цифрової економіки (с. 172–173) для досягнення стійкості та сталого розвитку економіки, глобальної інтеграції, обороноздатності й безпеки, соціальної інтеграції, цифрової інклюзії.

Вагомим доробком автора є розвиток наукових положень стосовно пізнання інституціональної природи цифрової економіки та логіки її розвитку (підрозділ 1.2), що формують теоретичне підґрунтя управління процесами цифрової трансформації в економіці й суспільстві та надають змогу уточнити інституціональні основи цифрової економіки, визначити напрями інституціонального будівництва економічної системи для забезпечення стратегічних цілей розвитку суспільства, економічного зростання й підвищення добробуту населення (с. 60–67).

На особливу увагу заслуговує проведене автором теоретичне узагальнення та уточнення категорійно-понятійного апарату інституціонального розвитку цифрової економіки, зокрема таких термінів: «цифрова економіка» (с. 64); «інституціональне середовище цифрової економіки» (с. 70); «цифрова екосистема» (с. 216).

Автором удосконалено наукові положення щодо ідентифікації архітекtonіки інституціонального середовища цифрової економіки

(підрозділ 1.3), яка подана як інтегрована функціональна сукупність інститутів традиційної економіки, специфічних інститутів цифрової економіки, регіональних і глобальних інститутів (с. 76–83) та комплексу інституцій цифрової економіки (с. 83–84), що через процедурні механізми реалізації й легітимації опосередковують взаємодії економічних суб'єктів, забезпечують контракцію та механізми інституціональних змін.

У роботі розвинуто методичний підхід до оцінювання рівня інституціонального розвитку цифрової економіки (підрозділ 2.3) на основі побудови ряду кореляційно-регресійних моделей (с. 156–157), залежності цифрової економіки від інституціональних факторів (с. 107–108), який, на відміну від існуючих, враховує показники розвитку інституціональної системи країни (с. 139–140), що надає змогу визначити природу та міру взаємозв'язку між змінними в моделі, оцінити вагомість впливу інституціональних факторів (с. 146–151), прогнозувати тенденції й ідентифікувати фактори розвитку цифрової економіки.

Автором удосконалено концептуальний підхід до інституціонального розвитку цифрової економіки (підрозділ 3.1), що включає цільову, стратегічну й результативну складові та надає змогу забезпечити проектування й саморозвиток складових інституціонального середовища для переходу функції механізму стимулювання розвитку національної економіки до інститутів, заснованих на цифрових даних, технологіях і культурі на всіх ієрархічних рівнях економіки (с. 168).

Дисертантом розвинуто науково-методичний підхід до формування стратегії інституціонального розвитку цифрової економіки (підрозділ 3.2), який ґрунтується на ідентифікації ключових цінностей (с. 198–200), джерела яких базуються на технологіях Індустрії 4.0, Індустрії Х.0 (с. 204–205) та перетворюються в конкурентну перевагу шляхом реалізації стратегічних ініціатив (с. 193–194, 196), розроблених у межах загальної парадигмальної стратегії (с. 191–192), що надає змогу виходити за межі конкуренції та створювати нові вільні ринки новаторських пропозицій згідно з трендами розвитку структури цифрової економіки (с. 197).

У роботі автором розвинуто науково-практичний підхід до формування моделі цифрової екосистеми (підрозділ 3.3), який охоплює ключові компоненти (с. 223) та їх взаємодію, що надає змогу впорядкувати складну структуру цифрової екосистеми, дослідити її інституціональну динаміку, виявити взаємовплив інститутів та акторів екосистеми, розробити інституціональні стратегії з метою ініціювання, сприяння або адаптації до інституціональних змін (с. 218–222).

4. Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційної роботи

Дисертація Радєва Д. В., що надана для аналізу, містить ті наукові положення, у яких обґрунтовано й удосконалено основні теоретико-методичні напрацювання, розробки та положення, що в комплексі формують основу для інституціонального розвитку цифрової економіки. Основні наукові положення дисертаційної роботи доведено до рівня практичних рекомендацій і методичних напрацювань, які становлять основу для впровадження в практичну діяльність. Більшість сформульованих у роботі науково-практичних рекомендацій знайшли практичне застосування в діяльності окремих установ та організацій, що підтверджено відповідними довідками.

Зокрема, практичні рекомендації щодо концептуальних положень інституціонального розвитку цифрової економіки та формування стратегії розвитку цифрової економіки використано в практичній діяльності Запорізької обласної ради. Пропозиції автора щодо формування моделі цифрової екосистеми та оцінювання рівня інституціонального розвитку цифрової економіки використовує в практичній діяльності ТОВ «Вебкеп Діджиталс». Наукові результати щодо формування стратегії інституціонального розвитку цифрової економіки довели свою практичну цінність у роботі АТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат». Результати дисертаційної роботи використовують в освітньому процесі Класичного приватного університету для методичного забезпечення дисциплін освітніх програм для здобувачів освіти спеціальностей 051 «Економіка», 073 «Менеджмент» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Основні теоретичні висновки й науково-практичні рекомендації автора оприлюднено та обговорено на п'яти міжнародних наукових конференціях.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях

Результати дисертаційної роботи, висновки та рекомендації знайшли відображення в авторитетних вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях. За темою дослідження опубліковано 15 наукових праць, з них: 8 – статті в наукових фахових виданнях і виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз (з яких 1 – стаття в зарубіжному виданні), 7 – наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати. Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 6,97 д. а.

Обсяг і зміст опублікованих праць свідчать, що в них висвітлені основні положення проведеного наукового дослідження. Кількість опублікованих наукових праць за темою дисертаційної роботи та повнота відображення положень роботи в цих працях відповідають чинним вимогам.

6. Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності

При проведенні експертизи дисертації в установі, де виконувалась дисертація, повною мірою встановлено відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації на основі вивчення тексту роботи, опублікованих праць та використання спеціалізованого програмного забезпечення. Крім того, опубліковані праці здобувача у фахових виданнях та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, пройшли відповідне рецензування в тому числі щодо відсутності академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Використані ідеї та результати інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело. Здобувач належним чином дотримувався правил та принципів академічної доброчесності.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Відзначаючи достатньо високий рівень науково-теоретичного обґрунтування теоретичних і методичних положень дисертації Радева Д. В., змістовність і логіку викладення матеріалів дослідження, варто звернути увагу на окремі дискусійні положення:

1. Автор у розділі 1 цілком логічно стверджує, що «цифрова економіка не обмежується одним економічним сектором, а є результатом взаємодії у різних секторах різноманітних факторів, які охоплюють розвиток і впровадження інноваційних технологій, зміни інститутів й інституціонального середовища, трансформацію соціальних, економічних і культурних процесів» (с. 86). На основі мультидисциплінарного підходу автором у п. 1.1 запропоновано структуру цифрової економіки та подано елементне наповнення кожного сегмента цифрової економіки (с. 44–45, табл. 1.5). Така структуризація становить основу для подальших пропозицій щодо інституціонального розвитку цифрової економіки. Робота виграла б, якби була представлена докладна характеристика, а за можливості аналітична оцінка, кожного із запропонованих сегментів цифрової економіки.

2. Автор у першому розділі роботи (п. 1.2) приділяє увагу характеристиці підходів, висновків та пропозицій інших учених щодо сучасних концепцій, дотичних до розвитку цифрової економіки (с. 52–59), але

узагальнення й критичний аналіз цих наукових підходів зроблено не в повному обсязі.

3. Останні вітчизняні та зарубіжні дослідження демонструють суперечливий вплив цифрових трансформацій не лише на економічну сферу, а й узагалі на суспільство. До того ж це абсолютно нове явище, з яким людство ще не стикалося. Тому наслідки його важко прогнозувати, вірогідні перспективи непередбачувані. У другому розділі (п. 2.1) в авторській класифікації факторів розвитку цифрової економіки на різних рівнях виділено стримувальні фактори (с. 106–107): екологічні, економічні, людські, витратні, інституціональні, технологічні, психологічні, інтелектуальні. Однак, на нашу думку, логічно було їх розглянути так само широко, як і фактори розвитку. Вважаємо, що такий перелік стримувальних факторів стане суттєвим внеском у науку та практику управління цифровою економікою, оскільки суспільству потрібно вже напрацьовувати інструменти запобігання негативним наслідкам цифрової трансформації та механізми їх стримування.

4. У третьому розділі роботи (п. 3.1) автором ґрунтовно розроблено концептуальний підхід до інституціонального розвитку цифрової економіки, складовою якого є результативний блок, що охоплює інструментальні рішення цифрової трансформації української економіки. У цьому контексті дискусійним залишається питання можливості та доцільності державного впливу на функціонування й розвиток цифрової економіки в Україні. Автором запропоновано заходи, що охоплюють ключові ініціативи формування на внутрішньому ринку потреб і мотивацій до використання цифрових технологій (с. 175). Проте, така позиція мала би бути конкретизованою через аналіз вигід та видатків держави за результатами впровадження запропонованих інструментальних рішень. Адже заходи фіскального та кредитного характеру, фінансування досліджень, розвиток і підтримка інфраструктури, освітні й комунікаційні проекти потребують конкретних фінансових витрат з боку держави.

5. Автором у п. 3.2 розвинуто науково-методичний підхід до формування стратегії інституціонального розвитку цифрової економіки, у межах якого визначено стратегічні ініціативи на підтримку загальної парадигмальної стратегії (рис. 3.2, с. 191). Дисертант логічно поділяє увесь ландшафт стратегічних ініціатив на цифрові стратегії національного рівня та цифрові бізнес-стратегії (табл. 3.3, с. 193–194, табл. 3.4, с. 196), проте не обґрунтовує, чому саме запропоновані стратегії розвитку взято до уваги у сфері цифрової економіки. Доцільно було детальніше розкрити стратегічні аспекти, провести аналіз підходів до виділення стратегій розвитку та

обґрунтувати доцільність вибору саме запропонованих варіантів у дисертації для сфери цифрової економіки.

Варто акцентувати, що висловлені критичні зауваження й дискусійні положення не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості роботи.

8. Загальний висновок та оцінка дисертації

Дисертаційну роботу Радева Дмитра Валерійовича на тему «Інституціональний розвиток цифрової економіки» є підстави визнати самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому обґрунтовано авторський підхід до формування теоретичних, науково-методичних засад та практичних рекомендацій з інституціонального розвитку цифрової економіки в сучасних умовах. Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, відповідають спеціальності 051 «Економіка», за якою подано роботу до захисту. Їх наукова значущість є достатньою для визнання дослідження завершеним згідно з усіма кваліфікаційними ознаками.

Дисертаційна робота «Інституціональний розвиток цифрової економіки» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановою КМУ від 21 березня 2022 р. № 341), а її автор – Радев Дмитро Валерійович, – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
начальник відділу науково-дослідної роботи
та атестації наукових кадрів
ДНУ «Інститут модернізації змісту
освіти» МОН України (м. Київ)

Костянтин Шапошников
Костянтин ШАПОШНИКОВ